

Ana Torlak

Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Poljička cesta 35
HR - 21000 Split

Prikaz / Review

UDK / UDC: 904:728](497.5Nin)"652"

DOI: 10.15291/ars.2934

Prva monografija stambene arhitekture antičke Enone

The first monograph on domestic architecture in ancient Aenona

Marija Kolega: Aenona – Domestic Architecture, University of
Zadar, Zadar, 2019, ISBN 978-953-331-230-9

SAŽETAK

Monografija *Aenona – stambena arhitektura* jedinstvena je studija, koja obrađuje problematiku stambene arhitekture predrimске i rimske Enone, nastala na temelju dugogodišnjih arheoloških istraživanja autorice Marije Kolege. Uz stambenu arhitekturu, pokazuje i nove spoznaje urbanističkog razvoja antičke Enone.

Ključne riječi: Aenona (Enona), Banovac, domus, stambena arhitektura, mozaici, urbanizam

ABSTRACT

The monograph *Aenona – Domestic Architecture* is a unique study on the domestic architecture of pre-Roman and Roman Aenona, a result of many years of archaeological research conducted by its author, Marija Kolega. Along with domestic architecture, it also presents new insights on the urban development of ancient Aenona.

Keywords: Aenona (Enona), Banovac, domus, domestic architecture, mosaics, urbanism

U monografiji *Aenona – stambena arhitektura* autorica Marija Kolega na temelju arheoloških istraživanja koje je vodila dugi niz godina na lokalitetima u Ninu, donosi sveobuhvatnu studiju stambene arhitekture rimske Enone s bogatim komparativnim materijalom. Iako tematski usmjerena na Enonu, ova knjiga svojim znanstvenim doprinosom postat će nezaobilazna literatura svih istraživača stambene arhitekture rimskog razdoblja na istočnoj obali Jadrana. Monografija je izdanje Sveučilišta u Zadru (2019.), dio biblioteke Zephyrus (knjiga 4), Odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru.

Autorica je sadržajno knjigu podijelila na osam poglavlja na hrvatskom jeziku od čega je jedno, zaključno poglavlje donijela i na engleskom jeziku. Iako to nije posebno istaknuto, sadržajno se lako uočavaju tri cjeline: povijest ranijih istraživanja (9–27), urbanizam Enone (27–41) i posljednji dio koji se odnosi na detaljnu razradu stambenih sklopova (41–145). Svaki od tih tematskih sklopova u knjizi najavljen je ilustracijama velikih formata (dvije fotografije i jedna karta), koje uz bogat slikovni materijal unutar teksta čine usklađenu cjelinu. Sve tri spomenute teme sklopa naposljetku su objedinjene u završnom poglavlju u kojem se iznose zaključci i podcrtavaju nove spoznaje jednako važne za predrimsku i rimsku Enonu. Prilozi na kraju knjige sadrže dvojezični popis ilustracija kojima je popraćen tekst, a sastoji se od 96 jedinica kvalitetnih fotografija, planova, karti i rekonstrukcija. Na samom kraju nalaze se isječki iz dviju recenzija, Jasne Jeličić Radonić i Pavuše Vežića.

Već u uvodnom poglavlju Marija Kolega iznosi ukratko temeljne problematske okosnice koje će obraditi u knjizi. U sljedećem poglavlju pod naslovom *Povijest istraživanja* istaknuti su doprinosi zaslužnih istraživača još od 18. stoljeća pa sve do najnovijih vremena. Uz historiografski pregled sustavnih istraživanja, autorica je na ovome mjestu vrlo uspješno uspjela uvesti čitatelja u topografiju grada i sukus problema s kojima su se bavili brojni stručnjaci. Međutim, arheološkim iskopavanjima, prethodilo je stoljetno razdoblje kojim su dominirali sakupljači starina. Autorica se osvrće i na takve nalaze te pokazuje zavidnu količinu građe koja je odnesena iz grada Nina ili uništena te lokalitete koji su na taj način devastirani.

Nadovezujući se na problemska pitanja otvorena u prethodnom poglavlju, *Urbanizam Enone* prikazuje kontinuitet naselja od željeznog do srednjovjekovnog vremena s osobitim naglaskom na arheološki potvrđene okosnice liburnske i rimske Enone. Predrimska, liburnska faza naselja u potpunosti je preslojena kasnijim rimskim gradom. Stoga je prikaz, čak i osnovnih elemenata naselja tog vremena, izazov svakom istraživaču. Međutim, autorica je arheološkim iskopavanjima na više mjesta potvrdila ostatke tog vremena i dokazala da rimski urbanistički plan poštuje zatečeno stanje. Stoga je njezin zaključak koji je koncizno, ali vrlo sadržajno sveden u rečenici kako je „... sistematizirano i promišljeno urbano planiranje, koje uvažava prethodno nasljeđe i inkorporira ga na optimalan način u svoje urbano tkivo, ostalo kao trajan povijesni zapis u ostatcima rimskih struktura raspršenih unutar gradskih zidina” nemjerljiv znanstveni doprinos u poznavanju liburnske Enone. Uz to, Marija Kolega objašnjava odnos kasnosrednjovjekovnog pravca bedema s kulama s onim rimskog vremena te iznosi problematiku forumskog kompleksa. Znatni doprinos poznavanju Enone jesu korekcije ranijih zaključaka o rimskoj fazi grada koje donosi autorica te spoznaje o osnovnom rasporedu i pružanju ulica što pokazuje i novim planom grada. S kartom, koja pokazuje sve prije pisano, autorica prelazi na novo poglavlje koje otvara tematsku cjelinu povezanu sa stambenom arhitekturom.

Poglavlje *Stambena arhitektura* uvod je u središnju temu monografije čija razrada započinje poglavljem *Sjeveroistočni dio grada – Banovac*. Lokalitet Banovac s monumentalnim stambenim kompleksom otkriven je 1999. godine, što je omogućilo njegovo sustavno istraživanje od samog početka koje je završeno do 2010. godine. Istraživanje je vodila autorica, a u cijelosti je prikazano u ovom poglavlju. Uz monu-

mentalni rimski *domus* na tom položaju potvrdila je i pružanje barem još dviju stambenih kuća koje se svojim pročeljem otvaraju prema glavnom dekumanu na Banovcu.

Monumentalni *domus* na Banovcu smješten u neposrednoj blizini foruma, između dvaju paralelnih dekumana, zauzima čitav stambeni blok. Na razvedenom planu domusa sačuvani su dijelovi atrija s impluvijem, hodnik koji povezuje sjeverne i južne prostorije u kojima je smještena blagovaonica i veliki peristil. U svim prostorijama evidentirani su ostatci mozaičkih podova, izrađeni u skladu s funkcijama prostorija.

Iako je kompleks prošao kroz nekoliko rimskih faza pregradnje, ipak su ostali tragovi iz predrimskog vremena. Svaku od prostorija autorica detaljno obrađuje u potpoglavljima s bogatim slikovnim materijalom (*Sjeveroistočni i jugoistočni dio kuće; Atrij, Ostale prostorije, Središnji i južni dio kuće, Blagovaonica (triclinium), Zapadni dio kuće, Peristil*). Uz arhitektonski opis prostora, autorica je detaljno sa stilsko-ikonografskog aspekta analizirala sačuvane mozaike (potpoglavlja: *Rubne trake, Kvadratna polja (pseudo embleme), Oktogonalni motivi, Oktogonalna polja sa životinjskim prikazima, Oktogonalna polja sa motivom štita i različitim nizom ljuski, Oktogonalna polja sa motivom ukriženih kružnica i šesterolatičastih rozeta*) te štuk dekoraciju. Detaljnom analizom mozaika pokazala je djelovanje jedne radionice koja u izvedbi frizova i pseudoamblema pokazuje suvereno praćenje umjetničkih trendova iz drugih dijelova Carstva. Iako namještaj nije sačuvan, na temelju arheoloških tragova na mozaičkom podu u blagovaonici pretpostavila je i njegov smještaj. Poglavlje završava pretpostavljenom 3D rekonstrukcijom domusa izrađenoj prema ideji autorice.

U razradi problematike stambene arhitekture rimske Enone slijedi obrada *Zone grada istočno od foruma*, odnosno *Vrt Šalov (Campo dei gladiatori)*. Za razliku od prethodnog lokaliteta Marija Kolega ističe da su na ovome mjestu najvjerojatnije bila dva stambena kompleksa. Prvi, slučajno otkriven 1942. godine, nije metodološki istraživani te je uvelike uništen, kao i mozaici koji su pri tom pronađeni. Tadašnji ninski liječnik D. V. Snjegovoj (1882. – 1943.) načinio je njihove preslike na staklu koje su do danas sačuvane u Muzeju ninskih starina i u Arheološkom muzeju u Zadru. Drugi je kompleks djelomično istražen 1988. godine. Autorica na temelju usporedbe tehničke izvedbe mozaičkih podova s lokaliteta Banovac i Šalov zaključuje da sačuvani mozaici iz Vrtu Šalov pokazuju identično radioničko porijeklo i približno istu kronologiju. Izbor dekorativnog repertoara oskudno sačuvan može se s velikom sigurnošću povezati s prostorom triklinija. Na taj je način detektirala prostoriju jednog domusa otkrivenog prije trideset godina.

Poglavlje *Središnji dio grada* obrađuje dvije cjeline, *Nadžupni kompleks Sv. Asela* te *Okolicu Sv. Križa*. U katedralnom sklopu provodila su se istraživanja u više etapa još od kraja 19. stoljeća. Do rimskih slojeva došlo se sondažnim, a poslije i zaštitnim arheološkim iskopavanjima. Na planu istraženih zona pokazali su se stambeni blokovi (*insulae*) s obiju strana karda koje su prošle znatne preobrazbe tijekom 1. st. pr. Kr. i 1. st. po Kr. Arheološki lokalitet u okolini Sv. Križa pokazao je kontinuitet izgradnje nad željeznodobnim naseobinskim slojevima, s gusto raspoređenim kućama, višekatnicama u čijim su se prizemljima nalazile trgovine i radionice.

Monografija *Aenona – stambena arhitektura* autorice Marije Kolege u nizu segmenata pruža izvorni znanstveni doprinos u sagledavanju kulture stanovanja predrimске i rimske Enone. Uz to, izložena studija sagledava i urbanistički plan grada u njegovoj višeslojnosti. Uz sintezu dosadašnjih spoznaja, iznesene su nove spoznaje koje će utjecati na sagledavanje stambene arhitekture i urbanizma Enone i drugih gradova rimske Dalmacije.